

Norbert en de stichting van Floreffe, 1121

Na de duiveluitdrijving te Nijvel¹⁾, die plaatsvond in de lente of de zomer van 1121²⁾, werd in de *Vita A* als interpolatie het verhaal van diaken Nicolaas ingevoegd³⁾, doch zowel de *Vita A* als de *Vita B* gaan daarna verder met de gebeurtenissen in het Sint-Gereonkapittel te Keulen in oktober 1121⁴⁾. Men mag dus wellicht aannemen dat Norbert gedurende dezelfde prediktocht naar Nijvel en naar Keulen is gereisd en in het jaar 1121 enkel Pasen en Kerstmis te Prémontré heeft gevierd. De hagiografen insinueren immers meermaals dat hij enkel voor de grote kerkelijke feesten naar zijn stichting terugkeerde⁵⁾.

De reisweg vanuit Nijvel naar Keulen kan weerom langs de zuidelijk gelegen Maasvallei zijn verlopen⁶⁾ of langs de oude Romeinse heerbaan Bavai-Keulen, die in oostelijke richting liep en in de 12de eeuw nog druk werd gebruikt⁷⁾. Een rondtrekkend prediker had echter geen reden om de kortste weg te kiezen en liet wellicht zijn reisweg eerder bepalen

¹⁾ Zie daarover het artikel: *De terugkeer van Hugo en de duiveluitdrijving door Norbert te Nijvel, 1121*, in *Anal. Praem.*, 1991, LXVII, nr. 3-4, blz. 187-197.

²⁾ In ieder geval na Pasen, 10 april 1121.

³⁾ Zie daarover het artikel: *De legende van diaken Nicolaas in de Vita Norberti A*, in *Anal. Praem.*, 1991, LXVII, nr. 3-4, blz. 198-206.

⁴⁾ *Vita A*, MGH., SS., 12, blz. 681, hfst. 12: "Venit etiam pater Norbertus Coloniā..."; *Vita B*, AA. SS., dl. I juni, blz. 822C, nr. 48: "Post haec devenit Coloniā...". Daarover het artikel: *Norbert en de reliekenvinding te Keulen, 12/13 oktober - 24 november 1121*, in *Anal. Praem.*, 1991, LXVII, nr. 1-2, blz. 23-41.

⁵⁾ De grote kerkelijke feesten, Kerstmis en Pasen, vallen ook ongeveer samen met het einde en het begin van de gunstige tijd voor de prediking in open lucht, zie de uitdrukkingen in *Vita A*, MGH., SS., 12, blz. 679: "Transacta igitur hyeme, praedicandi gratia egressus..."; blz. 682: "...quia instabat dies nativitatis dominicae festinavit Praemonstratum..."; blz. 685: "Post huius rei consummationem Norbertus solito more ad praedicandum egressus est."; blz. 691: "...cum tempore hyemis vir Dei Norbertus Praemonstrati esset..."; *Vita B*, AA. SS., dl. I juni, blz. 820A: "Transacta igitur hieme, niviumque et glacie frigore, vernali calore paululum deterso, vir Dei, ut erat solitus..."; blz. 820E: "...ad celebrandum Pascha homo Dei reverteretur Praemonstratum..."; blz. 821C: "...homo Dei, ut erat solitus, ad praedicandum egressus est."; blz. 822F: "...festinavit Praemonstratum (erat enim instans Nativitatis dies)..."; blz. 826B: "Exivit denique homo ad praedicandum...".

⁶⁾ Dit is waarschijnlijker aangezien Norbert op de heenreis naar Keulen wellicht reeds te Floreffe is geweest, zoals dadelijk zal worden aangetoond.

⁷⁾ G. BOUSSARD-COLLIN, *L'enceinte urbaine de Gembloux*, in *Gemeentekrediet van België. Driemaandelijks tijdschrift*, 1965, XIX, nr. 73, blz. 143.

door de bewoning van de streek, zodat hij met zo weinig mogelijk afstand af te leggen zoveel mogelijk toehoorders kon bereiken. Daartoe was de Maasvallei ongetwijfeld het best geschikt.

Zoals vroeger reeds aangetoond⁸⁾ moet Norbert vóór zijn aankomst te Keulen ook te Floreffe⁹⁾ zijn geweest, waar Ermesindis, gravin van Namen, hem de mogelijkheid tot een tweede stichting had geboden. Waarschijnlijk is Norbert immers verplicht geweest van 13 oktober tot 24 november 1121 te Keulen te blijven, aangezien op deze laatste datum pas de vermeende relieken van de H. Gereon uit het graf werden geheven in aanwezigheid van aartsbisschop Frederik I, die op 13 oktober afwezig was¹⁰⁾. De stichtingsoorkonde van Floreffe draagt echter de datum 27 november 1121, doch op die dag kan Norbert onmogelijk terug te Floreffe zijn geweest. De afstand Keulen-Floreffe bedraagt immers 170 tot 180 km. De bepalingen van de oorkonde werden dus waarschijnlijk op de heenreis naar Keulen met Norbert afgesproken; de oorkonde werd opgesteld terwijl hij te Keulen was en op de terugweg kon hij haar in ontvangst nemen. Een ander argument om aan te nemen dat Norbert de stichting van Floreffe reeds had besproken alvorens hij naar Keulen ging, wordt geleverd door het bericht der *Vitae* dat Norbert te Keulen twee reliekhouders deed vullen, blijkbaar met de bedoeling er één te Floreffe achter te laten, wat ook gebeurde¹¹⁾.

Ten slotte schijnt ook de oorkonde van graaf Godfried van Namen en diens echtgenote Ermesindis van 27 november 1121 te insinueren dat op die dag niet de overhandiging aan Norbert gebeurde, maar de juridische akte. Voor de dateringsformule wordt immers niet *Datum* geplaatst, maar *Actum*¹²⁾.

⁸⁾ W.M. GRAUWEN, *Norbert et les débuts de l'abbaye de Floreffe*, in *Anal. Praem.*, 1975, LI, blz. 5-23, vooral blz. 11-13.

⁹⁾ Floreffe, prov., ar. en kant. Namen; op 11 km van Namen en 8 km van Fosses-la-Ville.

¹⁰⁾ Volgens F. FELTEN, *Norbert von Xanten. Adliger - Ordensstifter - Kirchenfürst*, uitg. K. ELM, Keulen, 1984, blz. 106-108, zou Norbert vóór 24 november Keulen hebben verlaten zonder relieken van de vermeende H. Gereon, wegens de oppositie van het volk. Deze hypothese komt slecht overeen met Norberts karakter.

¹¹⁾ *Vita A*, blz. 682: "...duo vascula ad efferendum ei impleta sunt...et ibidem altero reliquiarum vasculo derelicto..."; *Vita B*, blz. 822D, nr. 48: "...duo vascula, in modum feretri, ad efferendum ei impleta sunt... Et ibidem altero vasculo derelicto...".

¹²⁾ Dit argument mag uiteraard niet als doorslaggevend worden beschouwd. De enkele bewaarde oorkonden van de graven van Namen tot 1150 vertonen steeds de vorm *Actum* en nooit *Datum*.

Beide *Vitae* vermelden uitdrukkelijk dat Norbert ook een gedeelte van de relieken van de vermeende H. Gereon kreeg¹³), terwijl die pas na 24 november werden uitgedeeld. Dit bericht hoeft helemaal niet betwijfeld te worden, aangezien Norbert, ook volgens de onverdachte getuige Rudolf van Sint-Truiden, om de opgraving had gevraagd¹⁴). Bovendien werden ook aan anderen gedeelten van de pas-gevonden relieken uitgedeeld, bijvoorbeeld aan Ekbert, monnik van Sint-Truiden, op verzoek van Rudolf die toen abt van Sint-Pantaleon was en ooggetuige van de opgraving¹⁵).

Norbert had dus inderdaad het lichaam van één van de zogenaamde Thebaanse martelaren gevraagd en had bekomen dat men voor hem een tombe zou openen. Nadat men het rijk-gekleed lichaam uit overhaaste geestdrift aan de H. Gereon had toegeschreven¹⁶), is het heel normaal dat het toegestroomde volk niet zomaar wilde toelaten dat het hele lichaam van hun vereerde patroon door Norbert zou worden meegenomen. De oppositie van het volk, die alleen door Rudolf wordt aangestipt¹⁷) en door de *Vitae Norberti* werd verzwegen, heeft ongetwijfeld bestaan. Dit wil echter niet zeggen dat de initiatiefnemer Norbert niet een gedeelte van de vondst zou hebben gekregen. Ook al wegens het vasthoudend karakter van Norbert, die gedurende zijn leven vaak met oppositie en zelfs oproer af te rekenen kreeg zonder daarom zijn opzet te wijzigen, is het vrijwel ondenkbaar dat hij vóór 24 november uit Keulen zou zijn gevlucht zonder ook maar een gedeelte van zijn begeerde vondst te hebben ontvangen¹⁸).

Gezien dat onverwacht lang oponthoud te Keulen, moest hij zich dan wel haasten om voor Kerstmis te Prémontré te zijn en was het uitgeslo-

¹³) *Vita A*, blz. 682: "Parsque inde viro Dei data est,..."; idem in *Vita B*, blz. 822F, nr. 49.

¹⁴) *Epistola Rudolphi abbatis de inventione corporis unius Thebeorum martyrum*, MGH., SS., 10, uitg. R. KOEPKE, Hannover, 1852, blz. 330; uitg. C. DE BORMAN, *Chronique de l'abbaye de Saint-Trond*, dl. I, Luik, 1877, blz. 279: "...petente quodam Dei servo et praedicatore magno Norberto unum de corporibus martyrum Thebeorum, qui iacent in monasterio sancti Gereonis, apertum est unius eorum sepulchrum..."

¹⁵) *Epistola Rudolphi...*, MGH., SS., 10, blz. 331-332; uitg. C. DE BORMAN, *Chronique...*, dl. I, Luik, 1877, blz. 284-285.

¹⁶) Abt Rudolf vermeldt die mening, maar geeft zijn oordeel niet. Wel blijkt uit heel zijn verhaal dat hij het gevonden graf als een martelaarsgraf beschouwde.

¹⁷) Uitg. R. KOEPKE, in MGH., SS., 10, blz. 331; uitg. C. DE BORMAN, *Chronique...*, blz. 282: "Unde maior et maior fiebat tumultus in populo, contradicebaturque ab omnibus domno Norberto. Vix tandem sedatus est tumultus..."

¹⁸) Dit is de hypothese van F.J. FELTEN, zie noot 10.

ten de vele bepalingen die in verband met de stichting van Floreffe tussen hem en het gravenpaar van Namen af te spreken waren, op de terugweg van Keulen af te handelen.

Kortom, o. i. blijft er maar één mogelijke gang van zaken, nl. een bespreking tussen Norbert en de grafelijke familie vóór de reis naar Keulen. Als enig tegenargument kan worden aangevoerd dat de *Vitae* deze bespreking niet vermelden, doch dit blijft slechts een *argumentum e silentio*. De hagiografen geven geen volledig verhaal; zij vatten vaak de gebeurtenissen samen en wijken zeer vaak af van de chronologische volgorde van de feiten¹⁹⁾.

Voor het beschrijven van de stichting van Floreffe beschikt men slechts over twee bronnen: een kort bericht in de *Vitae Norberti* en de zeer praktisch gehouden oorkonde van 27 november 1121.

Het verhaal in de *Vitae* is erg stereotiep, doch niet ongeloofwaardig. Ermesindis hoort zeggen dat Norbert daar voorbij kwam. Zij wilde zich ontdoen van enkele eigenkerken²⁰⁾ gedurende de *vacatio sedis* in het bisdom Luik²¹⁾ en bovendien, zoals zovele edele families, een klooster stichten voor haar zieleheil en dat van haar voorouders. Deze laatste bedoeling, die in de *Vitae* lijkt op de *arenga* van een oorkonde, hield uiteraard ook in dat Floreffe de begraafplaats van de graven van Namen zou zijn²²⁾. Norbert wordt uitgekozen als uitvoerder van dit plan, misschien omdat door het steunen van een totaal nieuwe vorm van kloosterleven een grotere onafhankelijkheid tegenover de bisschop van Luik

¹⁹⁾ Zie o. m. de *Inleiding tot de Vita Norberti A*, in *Anal. Praem.*, 1984, LX, nr. 1-2, blz. 36-38; nr. 10. *De chronologie in de Vita A*.

²⁰⁾ Deze bedoeling werd uiteraard niet uitgedrukt in de *Vitae*, doch wordt wel geïnsinueerd in de oorkonde.

²¹⁾ Alexander I van Gulik was op 2/4 september 1121 afgezet en zijn opvolger Adalbero I van Leuven werd pas vóór 19 mei 1123 gewijd, zie E.I. STRUBBE en L. VOET, *De chronologie van de middeleeuwen...*, Antwerpen, Amsterdam, 1960, blz. 281. J.L. KUPPER, *Liège et l'église impériale, XIe-XIIe siècles*, Parijs, 1981, blz. 499 (wijding tussen 30 maart en 19 mei). De conflictsituatie met de bisschop van Luik wordt wellicht overdreven beklemtoond door St. WEINFURTER, *Norbert von Xanten — Ordensstifter und "Eigenkirchenherr"*, in *Archiv für Kulturgeschichte*, 1977, LIX, afl. 1, blz. 79, door het feit dat deze auteur blijkbaar geen rekening hield met de feitelijke *sedis vacatio* te Luik, zodat de graaf van Namen zijn schenking niet langs de bevoegde bisschop kon doen en het uiteraard langs zijn vijand, de afgezette bisschop Alexander I ook niet wilde doen.

²²⁾ R. MAERE, *L'Église du Petit-séminaire de Floreffe, ancienne abbatale norbertine*, in *Bulletin de l'Académie royale d'archéologie de Belgique*, 1910, IV, blz. 202; J.-L. KUPPER, *Liège et l'église impériale, XIe-XIIe siècles*, Parijs, 1981, blz. 367, noot 98: Godfried († 1139), Ermesindis († 1141) en hun zoon Hendrik de Blinde († 1196) werden te Floreffe begraven.

mogelijk werd²³). Het enige nieuwe feit dat de *Vitae* bijbrengen is dat de rol van Ermesindis sterk wordt beklemtoond, terwijl graaf Godfried zelfs niet wordt genoemd. Men mag dan ook aannemen dat zij de initiatiefneemster voor de stichting is geweest, wat in de oorkonde, waar beide echtelingen als oorkonders optreden, verborgen is gebleven²⁴). Overigens wisten de hagiografen blijkbaar zeer weinig over de omstandigheden van deze stichting, wat er op schijnt te wijzen dat de onderhandelingen door Norbert alleen met de grafelijke familie werden gevoerd.

De stichtingsoorkonde van 27 november 1121 is uiteraard heel wat rijker aan feitenmateriaal²⁵). Deze oorkonde is ongetwijfeld authentiek en de echtheid ervan werd ook nooit betwijfeld. Manfred Petry²⁶) meende dat zij inzake de formulering afhankelijkheid vertoont ten overstaan van de stichtingsoorkonde van Bartholomeus van Laon voor Prémontré van 1121²⁷). Bij nader toezien echter blijft de gelijkenis beperkt tot drie woorden²⁸), terwijl de lange *arenga* in de grafelijke oorkonde identiek is aan die van de oorkonde van Ermesindis voor Wanze²⁹).

De gebruikte uitdrukkingen in de oorkonde vereisen o. i. dus niet noodzakelijk een rechtstreekse medewerking van Norbert aan de formulering, wat uiteraard niet betekent dat de vele bepalingen die hier werden vastgelegd niet uitvoerig met hem zouden zijn besproken. Voor het neer-

²³) J.-L. KUPPER, *Liège et l'église impériale, XIe-XIIe siècles*, Parijs, 1981, blz. 370, zegt misschien wel terecht dat de graven van Namen tot het midden van de 12de eeuw de trouwste vazallen van Sint-Lambertus waren, maar na de vermeende moord op bisschop Frederik van Namen op 27/28 mei 1121, dus zes maanden vóór het opstellen van de oorkonde voor Floreffe, zal de verhouding met de vermoedelijke moordenaar Alexander I van Gulik toch allicht zeer gespannen zijn geweest.

²⁴) Dit wordt eveneens bevestigd door haar aanwezigheid bij de bekrachtiging door bisschop Albero van Luik, vóór 20 mei 1124, zie C.L. HUGO, *Annales...*, dl. I, *Prob.*, kol. LI: "Actum est hoc assistentibus tam comitissa, quam filiis et filiabus suis, anno..."

²⁵) Zie de *Lijst van oorkonden waarin Norbertus wordt genoemd*, in *Anal. Praem.*, 1975, LI, blz. 141, nr. 3. Beste uitgave door F. ROUSSEAU, *Actes des comtes de Namur de la première race 946-1196*, Brussel, 1936, blz. 8-11, nr. 2.

²⁶) M. PETRY, *Die ältesten Urkunden und die frühe Geschichte Cappenbergers*, in *Archiv für Diplomatik*, 1973, XIX, blz. 34 en 37, en hem volgend St. WEINFURTER, *Norbert von Xanten als Reformkanoniker und Stifter des Prämonstratenserordens*, in *Norbert von Xanten. Festschrift*, Xanten, 1984, blz. 166.

²⁷) *Lijst van oorkonden...*, blz. 142-143, nr. 6.

²⁸) Uitg. F. ROUSSEAU, blz. 9: "...successoribus perpetuo possidendam..."; uitg. A. DE FLORIVAL, *Étude historique sur le XIIe siècle...*, Parijs, 1877, nr. 20, blz. 293: "...succesoribus ...perpetuo possidenda..."

²⁹) Uitg. F. ROUSSEAU, blz. 11-12, nr. 3. - Wanze, prov. Luik, ar. Hoei, kant. Hoei.

schrijven ervan was echter waarschijnlijk een kapelaan van Ermesindis verantwoordelijk. Dat deze laatste de oorkonde van Bartholomeus van 1121 heeft gebruikt, zal moeilijk te bewijzen zijn.

Na een *arenga* over het nut van de aalmoezen om de zonden uit te wissen³⁰), wordt vooreerst de kerk van Floreffe aan Norbert, zijn volgelingen en hun opvolgers overgedragen. Deze kerk was blijkbaar reeds aan Onze-Lieve-Vrouw toegewijd en heeft dit patroonschap dus niet van Norbert gekregen³¹). Ook al de bezittingen van die kerk worden geschonken, in akkers, zowel bebouwde als onbebouwde, wijngaarden, bossen, weiden, met de daarop wonende pachters en de hoofdcijns (*capaticum*³²)) die ze betaalden. De voorgedij echter en de (hogere) recht-spraak blijven aan de graven van Namen.

Volgens F. Petit ging het hier om een collegiale kerk, bewoond door een kapittel van kanunniken³³). Toch leveren noch de oorkonde van 27 november 1121, noch de *Vitae Norberti* enig argument om te stellen dat er een kapittel van kanunniken te Floreffe zou hebben bestaan³⁴).

Ook de Sint-Maartenskerk in hetzelfde dorp met haar bezittingen (het "negende" van gronden en molens³⁵)) werd tegelijk aan Norbert gegeven. Blijkbaar was de Onze-Lieve-Vrouwekerk de burchtkerk en bestemd om daar de abdij te vestigen, terwijl de Sint-Maartenskerk wellicht de parochiekerk van Floreffe was.

³⁰) Deze teksten worden voorgesteld als bijbelcitaten, maar zijn niet uit de H. Schrift afkomstig.

³¹) Uitg. F. ROUSSEAU, blz. 9: "...ecclesiam de Floreffia, que est in honore sancte Dei Genitricis Mariae,...". Uiteraard is het niet zo dat pas met de stichting van cisterciënzers en premonstratenzers de Mariadevotie ontstond. Het Maria-patrocinium komt trouwens ook voor te Springiersbach, in de vrouwelijke tak van Fontevraud, te Kloosterrade en te Chaumouzey. Bekend om de Mariaverering zijn de paltskapellen van Aken, Memleben, Goslar, Quedlinburg, Würzburg en Altötting. Zij is duidelijk aanwezig bij Bernard van Clairvaux, Gaufried van Chartres, Bernard van Tiron, Robrecht van Arbrissel, Stefaan van Obazine en Guibert van Nogent. De geschiedenis hiervan is nog niet in alle nauwkeurigheid geschreven.

³²) Een jaarlijkse cijns door de laat verschuldigd als teken van zijn afhankelijkheid van de heer, zie J.F. NIEMEYER, *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, Leiden, 1976, blz. 129.

³³) F. PETIT, *Norbert et l'origine des Prémontrés*, Parijs, 1981, blz. 101 (collégiale castrale...ses chanoines). Aldus blijkbaar ook St. WEINFURTER, *Norbert von Xanten — Ordensstifter und "Eigenkirchenherr"*, in *Archiv für Kulturgeschichte*, 1977, LIX, afl. 1, blz. 78: "Das nächste von Prémontré aus reformierte Stift war Floreffe...".

³⁴) *Vita A*, blz. 682: "...ut ad imponendos fratres religionis suae ecclesiam in villa Floreffiae susciperet." *Vita B*, blz. 822F: "...ut ad imponendos fratres et religionem, quamdam ecclesiolam suam in villa Floreffiae vellet suscipere." Geen van beide uitdrukkingen laat vermoeden dat er reeds een kapittel was.

³⁵) Het negende op de oogst van kerkelijke eigendommen, na het betalen van de tienden, zie J.F. NIEMEYER, *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, Leiden, 1976, blz. 720, nr. 3.

Ten slotte werden nog drie kerken die van Floreffe afhingen³⁶⁾, nl. Sart-Saint-Laurent³⁷⁾, de Sint-Maartenskerk van Jodion³⁸⁾ en de Sint-Gertrudiskerk van Floriffoux³⁹⁾, aan Norbert toevertrouwd, alsook een ontginning bij Namen die *Pontiz*⁴⁰⁾ werd genoemd.

Zodoende was Floreffe van bij de stichting rijk begiftigd. Hier heeft Norbert niet geëist dat de confraters door eigen handenarbeid in hun onderhoud zouden voorzien. Misschien had Bartholomeus hem reeds overtuigd dat elke stichting ten minste een gedeelte bebouwd areaal, of m. a. w. onmiddellijke inkomsten, nodig had om gedurende de eerste jaren te overleven⁴¹⁾. Nog meer opvallend is dat de jonge abdij van Floreffe onmiddellijk het beheer krijgt van vijf kerken. Weliswaar wordt in 1121 niet bepaald dat deze kerken door eigen confraters zullen worden bediend⁴²⁾, maar men denkt hier toch onwillekeurig aan het voorschrift uit de eerste statuten waarin verboden wordt kerken te aanvaarden indien die niet tot abdijen kunnen uitgroeien⁴³⁾.

St. Weinfurter noemde het opvallend dat Norbert zich in zulke bischopsvijandige politiek liet meeslepen en meende zelfs dat Norbert zelf daarin de drijvende kracht was, zoals zou blijken uit de formulering van de oorkonde⁴⁴⁾. Het valt niet te ontkennen dat een half jaar na de vermeende vergiftiging van de broer van graaf Godfried, bisschop Frederik

³⁶⁾ Uitg. F. ROUSSEAU, blz. 10: "Ceteras ecclesias, quas filias appellamus,..."

³⁷⁾ Maakt nu deel uit van Fosses-la-Ville, op 4 km van Floreffe en op dezelfde afstand van Fosses-la-Ville.

³⁸⁾ Gehucht van Soye, dat nu deel uitmaakt van Floreffe; op 4,5 km van Floreffe en 12,5 km van Namen.

³⁹⁾ Maakt nu deel uit van Floreffe; op 2,5 km van Floreffe.

⁴⁰⁾ De ligging daarvan bleef niet bekend volgens V. BARBIER, *Histoire de l'abbaye de Floreffe*, dl. I, Namen, 1892 (2de uitg.), blz. 18, noot 1. Ph. JACQUET, art. *Floreffe*, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, dl. 17, Parijs, 1971, kol. 521, vermeldt "le sart de Ponty près de Namur."

⁴¹⁾ Zie de oorkonde van 1143, *Lijst van oorkonden...*, nr. 82: "Volebat autem sepefatus vir cum fratribus suis ut de laboribus manuum suarum viverent, quod nos impossibile considerantes..."

⁴²⁾ In de oorkonde van 1124 geeft bisschop Albero aan de abt het recht om pastoors aan te duiden, zie C.L. HUGO, *Ordinis Praemonstratensis Annales*, dl. 1, *Prob.*, kol. LI: "Parrochiam sive de eis, sive per eos, boni testimonii aliquis de manu patris accipiat, de familia altaris."

⁴³⁾ Uitg. R. VAN WAEFELGHEM, blz. 45: "Quæ nos non expedit habere. ...altaria ad quæ cura animarum pertinet, nisi possit esse abbatia. Unum tamen licebit habere unicuique ecclesie, ubi sororum claustrum edificetur." Volgens F. PETIT, *Norbert et l'origine des Prémontrés*, Parijs, 1981, blz. 101, die overigens verkeerdelijk naar blz. 50 i. p. v. 45, verwijst, is deze bepaling laattijdig en overgenomen van de cisterciënzers.

⁴⁴⁾ St. WEINFURTER, *Norbert von Xanten — Ordensstifter und "Eigenkirchenherr"*, in *Archiv für Kulturgeschichte*, 1977, LIX, afl. 1, blz. 79.

van Namen, waarvoor de afgezette Alexander I van Gulik verantwoordelijk werd geacht, een onoverbrugbare vijandschap bestond tussen het grafelijke huis van Namen en deze ambitieuze bisschopskandidaat. Deze vijandschap, samen met de *sedis vacatio*⁴⁵⁾, verklaren voldoende de houding van de gravenfamilie van Namen, die weigerde de transactie met Norbert langs de Luikse bisschopskandidaat te laten verlopen. In feite was op dat ogenblik het kathedraal kapittel bevoegd om de bekrachtiging voor de stichting van Floreffe te verlenen.

Voor Norbert zelf kan men o. i. niet spreken over een bisschopsvijandige politiek. Wellicht was hij het eens met de graven van Namen om geen bekrachtiging te vragen aan de afgezette Alexander I en anderzijds zag hij zeker geen voldoende reden om de hem geboden gelegenheid tot de stichting van Floreffe af te wijzen omdat er op dat ogenblik geen bevoegde Luikse bisschop was. In de formulering van de oorkonde van 1124 van bisschop Albero (1123-1128) merkt men dan ook niets van een animositeit over de gang van zaken in november 1121. In ieder geval heeft Albero Norbert niet beschouwd als een tegenstrever, aangezien hij hem in de oorkonde van 1124 veel lof toezwaait en hem een apostolisch en regeltrouw man noemt⁴⁶⁾.

Alles wijst er op dat Ermesindis heel wat minder moeite heeft gehad om Norbert tot een stichting over te halen dan Bartholomeus van Laon. De vroegere bezwaren van Norbert tegen bepaalde plaatsen, zoals Thénailles en Foigny, de eis te wonen in een woeste omgeving en de wens om uitsluitend van de eigen handenarbeid te leven, schijnen hier geen van alle meegespeeld te hebben. Men merkt hier nogmaals hoe Norbert, eenmaal een bepaalde richting ingeslagen, op volle kracht verder holt. De eerste stichting had nog geen vaste organisatie ontvangen; zijn volgelingen hadden nog geen professie afgelegd en er was nog geen regel gekozen en toch aanvaardt Norbert reeds een tweede stichting, ver buiten het bisdom Laon, op grote afstand van de eerste gelegen, met een totaal andere dotatie en in een totaal andere omgeving, nl. de vanouds gecultiveerde en relatief dichtbevolkte oevers van de Samber.

Vanuit deze diversiteit is het begrijpelijk dat Prémontré vanaf 1131 een centralisatiepolitiek heeft gevoerd om de verschillen tussen de

⁴⁵⁾ Twee maanden tevoren, op 2/4 september 1121, was Alexander I van Gulik door aartsbisschop Frederik I van Keulen tot aftreden gedwongen.

⁴⁶⁾ Zie C.L. HUGO, *Ordinis Praemonstratensis Annales*, dl. 1, Nancy, 1734, *Prob.*, kol. LI: "...petitione quorundam fidelium et domini Norberti, apostolici et regularis viri, conductu etiam comitis Namurcensis Godefridi,...".

abdijen zoveel mogelijk te beperken en de eigen abdijs als voorbeeld te stellen. Deze tendens treedt niet alleen in de bul van 12 april 1131, maar ook in de eerste statuten duidelijk aan het licht⁴⁷⁾.

Vanaf eind 1121 reeds zou men Norbert ordestichter mogen noemen, indien men althans die term niet louter juridisch verstaat als het vastleggen van een organisatie, maar wanneer men bedenkt dat hij van dan af de beslissing heeft genomen niet bij één enkele stichting in het bisdom Laon te blijven. Door de stichting van Floreffe werd een begin gemaakt met de internationalisering van de orde, hoewel er op dat ogenblik nog geen vastgelegde "*ordo*" bestond.

In Norberts leven betekent die stichting dus weerom een belangrijk keerpunt. Pas begin november 1118 was hij officieel tot *Wanderprediger* geworden door de prediktoelating verkregen te Saint-Gilles. In de winter van 1119-1120 was daar de functie van kloosterstichter bijgekomen en in november 1121 was de uitbreiding van de orde reeds begonnen. Norbert moet dus het vermogen hebben bezeten om snel en zonder aarzelen in te spelen op de nieuwe gelegenheden die hem werden geboden en tevens een grote soepelheid om zich niet vast te klampen aan één bepaalde levensvorm, noch voor zichzelf, noch voor zijn volgelingen.

Hier rijst wel de vraag of Norbert onmiddellijk een verband heeft gelegd tussen Prémontré en Floreffe, want de uitwendige gelijkenis tussen beide stichtingen is bijna onbestaande. Toch werd in beide gevallen de schenking gedaan aan Norbert zelf, zijn volgelingen en opvolgers⁴⁸⁾. Norbert zelf vormde voorlopig de enige band tussen beide stichtingen.

Het zogenaamde eucharistisch wonder, dat in de *Additamenta* van de confraters van Cappenberg wordt verhaald alsof het te Floreffe was voorgevallen, moet hier niet opnieuw worden behandeld⁴⁹⁾. Het brengt

⁴⁷⁾ Zie de bul, gegeven te Laon, van 12 april 1131, in de *Lijst van oorkonden...*, in *Anal. Praem.*, 1975, LI, nr. 43, blz. 154-155, daarover W.M. GRAUWEN, *Norbertus...*, Brussel, 1978, blz. 434-436, en b. v. de uitg. R. VAN WAEFELGHEM, blz. 33: De construentis abbatibus; blz. 34: De unitate abbatiarum; blz. 34: Quos libros non liceat habere diversos.

⁴⁸⁾ Uitg. F. ROUSSEAU, *Actes des comtes de Namur de la première race, 946-1196*, Brussel, 1936, blz. 9: "...domno Norberto et fratribus sibi subditis..."; in de oorkonde van 1121 voor Sint-Vincent (OSB), uitg. C.L. HUGO, *Ordinis Praemonstratensis Annales*, dl. 1, Nancy, 1734, kol. V: "...fratri Norberto et subditis et posteris ejus..."; evenzo in A. DUFOUR-MALBEZIN, *Catalogue des actes des évêques de Laon antérieurs à 1151*, (École nationale des Chartes), Parijs, 1969, in-4°, blz. 136 (cfr. *Positions des thèses*, 1969, blz. 37-39); in de oorkonde voor Prémontré, uitg. C.L. HUGO, dl. 1, kol. VI: "...viro reverendo et spectabilis religionis nostris temporibus Norberto et successoribus ejus...".

⁴⁹⁾ Daarover W.M. GRAUWEN, *Norbert et les débuts de l'abbaye de Floreffe*, in *Anal. Praem.*, 1975, LI, blz. 20-23: IV. *La légende eucharistique de Floreffe*.

immers niets bij aan historische kennis, noch omtrent de persoon van Norbert, noch over de geschiedenis van Floreffe, noch betreffende de chronologie van Norberts bezoeken aan deze abdij.

Dat Norbert ooit te Floreffe de eucharistie heeft gevierd, ligt wel voor de hand, doch de inscriptie op de altaarsteen: "*S. Norbertus quondam super hunc lapidem celebravit 1121*", dateert pas uit de 17de eeuw⁵⁰). Indien de steen zelf uit de 12de eeuw stamt, moet hij wel enkele keren verplaatst zijn geworden. Hij zou dan hebben behoord tot de Onze-Lieve-Vrouwekerk of de Sint-Maartenskerk van Floreffe, die in de oorkonde van 27 november 1121 worden vermeld. Daarna heeft van 1123 tot de 17de eeuw een kapel bestaan die *Salve* werd genoemd⁵¹), terwijl op de plaats van de nu nog bestaande kerk de eerste steen werd gelegd door abt Gerland op 6 april 1165⁵²).

Ten slotte dient hier nog vermeld te worden dat Manfred Petry de mogelijkheid heeft geopperd dat graaf Godfried van Cappenberg en diens kapelaan Eppo in de stichtingsoorkonde van Floreffe als getuigen werden genoemd⁵³).

Inderdaad vindt men in de getuigenrij onder de *nobiles* op de negende plaats een "Godefridus", die echter niet als graaf wordt aangeduid. Op de zesde plaats een "Engo", die evenmin als geestelijke of kapelaan wordt gekenmerkt. Aangezien de naam Godfried vrij frekwent voorkomt

⁵⁰) De inscriptie wordt geciteerd in V. BARBIER, *Histoire de l'abbaye de Floreffe*..., dl. 1, Namen, 1892, blz. 21, noot 2, die het jaartal 1121 blijkbaar beschouwt als Paasstijl. Doch daartoe is geen enkele reden in het bisdom Luik in het begin van de 12de eeuw. De datering als 17de eeuws in L. TOLLENAERE, *La sculpture sur pierre de l'ancien diocèse de Liège à l'époque romane*, Leuven, 1957, blz. 227.

⁵¹) Terloops mag hier worden vermeld dat deze *Salve*-kapel in 1670 nog bestond, aldus B. FISCHER, *Vita et mors s. Norberti*..., Nürnberg, 1670, blz. 100.

⁵²) *Annales Floreffenses*, MGH., SS., 16, blz. 624; R. MAERE, *L'Église du Petit-séminaire de Floreffe, ancienne abbatale norbertine*, in *Bulletin de l'Académie royale d'archéologie de Belgique*, 1910, IV, blz. 200-201; Ph. JACQUET, art. *Floreffe*, in *DHGE.*, dl. 17, Parijs, 1971, kol. 522; J.-L. KUPPER, *Liège et l'église impériale, XIe-XIIe siècles*, Parijs, 1981, blz. 369. De overplaatsing van de altaarsteen uit het oude kasteel werd bij het daar optrekken van de bibliotheek bewaard door abt Van Wert (1719-1734), aldus Fr. TOUSSAINT, *L'abbaye de Floreffe*..., Namen, 1901, blz. 18, doch zonder bewijs. Dat Norbert na 27 november 1121 nog enige tijd te Floreffe zou gebleven zijn om de *Salve*-kerk te bouwen, zoals gezegd in Ph. JACQUET, art. *Floreffe*, in *DHGE.*, dl. 17, Parijs, 1971, kol. 521, in navolging van V. BARBIER, *Histoire de l'abbaye de Floreffe*..., dl. 1, Namen, 1892, blz. 18, kan o. i. niet worden aanvaard.

⁵³) M. PETRY, *Die ältesten Urkunden und die frühe Geschichte des Prämonstratenserstiftes Cappenberg in Westfalen (1122-1200)*, in *Archiv für Diplomatik*, 1973, XIX, blz. 64, noot 111.

en “Engo”⁵⁴) misschien toch niet identiek is met “Eppo”⁵⁵), lijkt het onvoldoende zeker om hier tot een aanwezigheid van Godfried van Cappenberg en diens kapelaan te besluiten. Een “Eppo capellanus” komt wel voor in de oorkonde van bisschop Albero van 1124 voor Floreffe, maar daar vindt men geen Godfried onder de getuigen⁵⁶).

Besluit:

Norbert keerde na 24 november 1121 terug uit Keulen en nam te Floreffe de stichtingsoorkonde in ontvangst, die de datum 27 november draagt. Hij liet daar één van de twee reliekhouders achter die hij uit Keulen had meegebracht. Gravin Ermesindis van Namen was de initiatiefneemster voor deze stichting, die wellicht bedoeld was om zich te ontdoen van enkele eigenkerken en tevens om een roemvolle begraafplaats aan de graven van Namen te bezorgen.

Voor Norbert betekende dit, nog vóór de eerste professie en de regelkeuze te Prémontré, een eerste stichting buiten het bisdom Laon en in het Roomse Rijk gelegen, in een bewoonde omgeving en met een dotatie aan parochiekerken, m. a. w. een totaal verschillende omgeving en activiteit dan te Prémontré. Norbert zelf vormde het enige bindteken tussen beide zo verschillende stichtingen.

Summarium:

Norbertus post diem 24am Novembris anni 1121 reversus est a Colonia et Floreffiae chartam foundationis de dato 27ae Novembris accepit. Ibidem unum ex duobus vasculis, Coloniae ei impletis, deposuit. Comitissa Namurcensis Ermesindis revera auctrix huius foundationis fuit, quae

⁵⁴) De naam “Engo” wordt als zodanig niet vermeld in de woordenboeken. C.L. HUGO, *Ordinis Praemonstratensis Annales*, dl. 1, *Prob.*, kol. LI, laat de naam gewoon weg; IDEM, *Vie de S. Norbert*, Luxemburg, 1704, blz. 148, geeft “Eugo”; A. MIRAEUS en J.F. FOPPENS, *Opera diplomatica et historica*, dl. 4, Leuven, 1748, blz. 194-195, vermelden evenmin een Engo (...Guedericus archidiaconus, Joannes, Godefridus...). V. BARBIER, *Histoire de l'abbaye de Floreffe...*, dl. 1, Namen, 1892, blz. 18, vermeldt in zijn vertaling “Hugo” en geeft van deze oorkonde in deel 2, Namen, 1892, blz. 3, enkel de regest.

⁵⁵) Eppo, Ebbo, Ebo, worden afgeleid van Eberhard in E. FÖRSTEMANN, *Altdeutsches Namenbuch*, dl. 1, *Personennamen*, Bonn, 1900, kol. 442, en H. BAHLOW, *Deutsches Namenlexikon. Familien- und Vornamen nach Ursprung und Sinn erklärt*, München, 1967, blz. 122. De kapelaan Eppo van graaf Godfried van Cappenberg komt voor in de *Vita Godefridi*, *MGH.*, SS., 12, blz. 523: “Erat autem capellanus eius Eppo, qui postmodum tanti viri exemplo conversus est,...”.

⁵⁶) Zie C.L. HUGO, *Vie de S. Norbert*, Luxemburg, 1704, blz. 150, en C.L. HUGO, *Ordinis Praemonstratensis Annales*, dl. I, Nancy, 1734, *Prob.*, kol. LI.

probabiliter intentionem habuit dimittendi nonnullas ecclesias sui juris, atque comitibus Namurcensibus celebrem locum sepulturae procurare.

Pro Norberto fundatio Floreffiae significat, ante quidem primam professionem et electionem regulae in domo Praemonstratensi, primam fundationem extra diocesim Laudunensem et in Sacro Romano Imperio sitam, in situ habitato et cum donatione ecclesiarum parochialium, aliis verbis, quoad situm et actionem confratrum totaliter diversam a Praemonstrato. Norbertus ipse solus nexum inter duas primas fundationes formavit.

Mankevosstraat 71
B-1860 Meise

W.M. GRAUWEN, O. Praem.